

De Enige¹

[1] Wat is het, dat²

Aan de oude, zalige kusten

Mij kluistert, dat ik meer nog

Hen liefheb, dan mijn vaderland?

Want als in hemelse

5

Gevangenschap verkocht

Ben ik daar, waar Apollo ging

In de gedaante van een koning,³

En tot onschuldige jongelingen zich

Neerliet Zeus en zonen op heilige wijze

10

En dochters verwekte

De Hoge onder de mensen.⁴

[2] Van de hoge gedachten

Zijn er namelijk vele

Ontsprongen aan het hoofd van de Vader

15

En grote zielen

Van Hem tot de mensen gekomen.⁵

1 Het thema van dit gedicht is de verhouding tussen het christendom en het heidendom. In het Nieuwe Testament noemt Christus zich de enige weg tot de Vader: 'Niemand komt tot de Vader dan door Mij.' (*Joh.* 14.6). Volgens de christelijke opvatting moest de heidense wereld dan ook verdwijnen nadat Christus op aarde was gekomen. Zo schrijft Friedrich Schiller in het gedicht *Die Götter Griechenlands* (1800): 'Om één te verrijken, onder allen, / Moest deze godenwereld vergaan.' (vs. 155 - 156). Hölderlins gedicht laat zich lezen als een antwoord op Schiller. In zijn dichterlijke visie versmelten christendom en heidendom met elkaar (*syncretisme*). Ook is het gedicht een uitdrukking van de romantische verheerlijking van de Griekse wereld en het streven om de eigen christelijke cultuur daarmee in overeenstemming te brengen (*filhellenisme*). Dit eerste ontwerp is waarschijnlijk rond 1802 ontstaan. Ik heb mij voor de aantekeningen gebaseerd op Gerhard Kurz, *Hölderlin - Gedichte: eine Auswahl* (Stuttgart: Reclam, 2003).

2 Hölderlin nam de Griekse dichter Pindarus (c. 522 - c. 443 v. Chr.) tot voorbeeld bij het schrijven van zijn gedichten. Deze schreef oden of lofliederen voor de overwinnaars op de Griekse spelen. Een dergelijke ode bestond meestal uit drie delen: (1) de *strofe* noemt de aanleiding voor het gedicht, (2) de *antistrofe* bezingt de lof van de overwinnaar en verbindt de gebeurtenis met verhalen uit de Griekse mythologie, (3) de *epode* bevat spreuken en wijsheden die de toehoorders leren en vermanen. Hölderlins gebruikt in dit gedicht dezelfde triadische opbouw. In de eerste groep van drie strofen noemt hij de aanleiding voor het gedicht: zijn liefde voor het oude Griekenland en zijn zoektocht naar Christus onder de antieke goden.

3 Een verwijzing naar de antieke gewoonte om krijgsgevangenen als slaven te verkopen. Dat de dichter in hemelse gevangenis verkocht is, betekent dat hij in dienst van de antieke goden staat en daarom aan de 'oude, zalige kusten' van Griekenland gekluisterd is. Apollo wordt met name genoemd als de god van de dichtkunst.

4 In vele Griekse mythen verwekt Zeus zonen en dochters bij sterfelijke vrouwen. Dit motief zal Hölderlin later in het gedicht gebruiken om heidendom en christendom met elkaar te versmelten.

5 Zeus werd door de Grieken 'Vader van goden en mensen' genoemd. Regel 15 verwijst misschien naar Athene, de Griekse godin van de wijsheid, die volgens de mythe in volle wapenrusting uit het hoofd van Zeus werd geboren.

Gehoord heb ik	
Van Elis en Olympia, heb	
Gestaan boven op de Parnassus,	20
En over de bergen van de Isthmus, ⁶	
En ginds ook	
Bij Smyrna en beneden	
bij Efeze ben ik gegaan. ⁷	
[3] Veel schoons heb ik gezien,	25
En bezongen Gods beeld ⁸	
Heb ik, dat leeft onder	
De mensen, maar toch	
U oude goden en al	
U dappere zonen van goden,	30
Nog één zoek ik, die	
Ik liefheb onder U,	
Waar U de laatste van Uw geslacht, ⁹	
Het kleinood van het huis voor mij, ¹⁰	
Voor de vreemde gast verbergt.	35

[4] Mijn Meester en Heer!¹¹

6 Elis was een landstreek in het westen van de Peloponnesos. In deze streek lag het heiligdom van Olympia, waar om de vier jaar de Olympische Spelen werden gehouden. De Parnassus is de aan Apollo en de Muzen gewijde berg bij Delphi. De Isthmus is de landengte bij Korinthe, die de Peloponnesos met het Griekse vasteland verbindt. Ook in Delphi en op de Isthmus vonden heilige spelen plaats. Hölderlin neemt op deze manier Pindarus tot voorbeeld, die lofliederen voor de overwinnaars op de spelen dichtte.

7 Smyrna en Efeze waren Griekse steden aan de kust van Klein-Azië. In de *Openbaring van Johannes* krijgt de evangelist Johannes de opdracht om aan zeven christelijke gemeenten in Klein-Azië te schrijven. Als eerste schrijft hij aan de gemeenten in Efeze en Smyrna. Hölderlin plaatst zich op deze manier tegelijkertijd in de christelijke traditie en neemt daarbij Johannes en diens visioenen tot voorbeeld. Hij werkt dit motief verder uit in het gedicht *Patmos* (c. 1802), genoemd naar het Griekse eiland waar Johannes de *Openbaring* ontving.

8 'Gods beeld' kan hier in antieke zin worden begrepen als een godenbeeld, dat de dichter in zijn gezangen aanschouwelijk maakt. In de joodse en christelijke traditie is het afbeelden van God daarentegen verboden. De apostel Paulus noemt Christus het 'beeld van de onzichtbare God' (*Kolossenzen* 1.15).

9 Hölderlin ziet Christus als de laatste van de antieke goden, die het samenzijn van goden en mensen in het heidendom beëindigde. In het gedicht *Brood en Wijn* (c. 1800) schrijft hij: 'Of hij kwam ook zelf en nam de gestalte van een mens aan / En voltooide en sloot troostend het hemelse feest.' (107-108).

10 De woorden 'het kleinood van het huis' (*domon agalma*) zijn een citaat uit de tragedie *Agamemnon* van Aeschylus (208).

11 De tweede groep van drie strofen bezingt de lof van Christus en stelt het probleem van het gedicht: als de dichter christelijk wil zijn, dan ontbreken hem de antieke goden en omgekeerd. Hölderlin probeert de tegenstelling tussen christendom en heidendom vervolgens op te heffen. Hij verbindt daartoe het verhaal over de geboorte van Christus met Griekse mythen over de geboorte van de (half)goden Heracles en Dionysus.

O U, mijn Leraar!¹²
 Waarom bent U ver
 Gebleven? En toen
 Ik vroeg onder de ouden, 40
 De helden en
 De goden, waarom bleef
 U uit? En nu is vol
 Droefheid mijn ziel,
 Als ijverden U hemelingen zelf 45
 Dat, dien ik de één, mij
 Het ander ontbreekt.¹³

[5] Ik weet het echter, eigen schuld
 Is het! Want te zeer,
 O Christus, hang ik aan U, 50
 Ofschoon Heracles' broer
 En vermetel belijd ik, U
 Bent broer ook van Evier, die¹⁴
 Aan de wagen spande
 De tijgers en beneden 55
 Tot aan de Indus
 Gebiedend vreugdevolle dienst
 De wijngaard schonk en
 De woede temde der volken.¹⁵

[6] Maar schaamte belet mij 60

12 In het Nieuwe Testament wordt Christus Heer (*kurios*) en Meester of Leraar (*didaskalos*) genoemd (*Mat.* 22.43, 23.10).
 13 Hölderlin stelt hier het centrale probleem van het gedicht: als hij Christus dient, ontbreken hem de antieke goden en omgekeerd.

14 Heracles was de zoon van Zeus en de Thebaanse koningin Alcmene. De jaloerse Hera dwong hem om twaalf onmogelijke taken uit te voeren. Voor de Grieken werd hij daarom het toonbeeld van een deugdzaam leven. Evenals Christus werd hij na zijn dood in de hemel opgenomen. Christus, Heracles en Dionysus (Evier) zijn broers omdat zij zonen zijn van de hoogste God en een sterfelijke moeder. De 'vermetele' geloofsbelijdenis van Hölderlin stelt Zeus en de God van het Nieuwe Testament dus gelijk aan elkaar.

15 Dionysus, bijgenaamd Evier, was de zoon van Zeus en prinses Semele. Hij was de god van de wijn en de extase. Zijn dienst had een uitgelaten karakter en kende vooral vrouwelijke aanhangsters, die bacchanten of maenaden werden genoemd. Als god van de wijn was hij ook de bringer van cultuur. Volgens de mythe trok hij met zijn gevolg door de wereld op een zegewagen, getrokken door tijgers en panthers, en verspreidde hij zijn dienst tot in India.

U te vergelijken

Met de wereldse mannen.¹⁶ En toch weet

Ik, die U verwekte, Uw Vader,

Dezelfde, Hij,

[...] ¹⁷

Want nimmer heerst Hij alleen.¹⁸

65

[7] Aan Eén echter hangt¹⁹

De liefde. Ditmaal

Is namelijk van het eigen hart

Te zeer uitgegaan de zang,²⁰

Goedmaken wil ik de misstap

70

Wanneer ik nog andere zing.²¹

Nooit tref ik, zoals ik wens,

De maat. Een god weet echter

Wanneer komt wat ik wens, het beste.

Want zoals de Meester

75

Heeft gewandeld op aarde,

[8] Een gevangen adelaar,²²

En velen, die

Hem zagen, waren verbaasd,

Daar Zijn uiterste deed²³

80

De Vader en Zijn beste onder

De mensen bewerkte werkelijk,

16 De 'wereldse' mannen zijn de Griekse (half)goden zoals Heracles en Dionysus.

17 Een zestal regels ontbreekt.

18 De Vader leidt de geschiedenis door goddelijke zonen en dochters te verwekken en heerst daarom nooit alleen. Zie ook vers 13-17.

19 De laatste groep van twee strofen bevat een vergelijking, waarin de overeenkomst tussen Christus en de antieke goden duidelijk wordt gemaakt. Naar het voorbeeld van Pindarus sluit Hölderlin het gedicht af met een zinspreuk of wijsheid.

20 Vgl. vers 48-50. Hölderlin plaatst de oorsprong van de tegenstelling tussen christendom en heidendom in het eigen hart. Het hart schenkt zijn liefde aan één en heeft daarom Christus lief met uitsluiting van de antieke goden.

21 De exclusieve liefde voor Christus is een misstap, die de dichter kan goedmaken door ook de antieke goden te bezingen.

22 De adelaar is een traditioneel symbool voor Christus. Zoals de adelaar naar de zon lijkt te vliegen, is Christus bij zijn hemelvaart naar de Vader gegaan. In de Griekse mythologie is de adelaar gewijd aan Zeus.

23 De Vader deed zijn uiterste door Zichzelf in de gestalte van Christus te veruiterlijken. Paulus schrijft in de *Brief aan de Kolossenzen* over Christus: 'Want in Hem woont heel de volheid der Godheid lichamelijk.' (2.9).

En zeer bedroefd was ook
De Zoon zolang,²⁴ tot Hij
Ten hemel voer in de lucht,
Hem gelijk is gevangen de ziel van de helden.²⁵
De dichters moeten, ook
De geestelijke, werelds zijn.²⁶

85

24 Vgl. de woorden van Christus in de hof van Getsemane: 'Mijn ziel is bedroefd tot in de dood.' (*Mat.* 26.38).

25 Hölderlin vergelijkt Christus met de (half)goden uit de Griekse mythologie. Zolang zij op aarde zijn, is hun ziel gevangen in het lichaam en verlangt terug naar de Vader.

26 Het gedicht eindigt evenals de oden van Pindarus met een zinspreuk of wijsheid. Ook de christelijke ('geestelijke') dichters moeten heidens ('werelds') zijn, als zij het geheel van de geschiedenis als het werk van de goden willen bezingen.